

AGNIEŠKA JUZEFOVIČ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

TUŠTUMOS PROBLEMATIKA HEIDEGGERIO FILOSOFIJOJE: KOMPARATYVISTINĖ ANALIZĖ

The Question of Emptiness in Heidegger's Philosophy:
A Comparative Analysis

SUMMARY

This article deals with the question of emptiness in Heidegger's philosophy, examining topics such as *non finito*, un-thought, silence, and ambiguity, which became particularly important in Heidegger's later works. Special attention is paid to the question of interfaces between Heidegger's and Chinese, particularly Daoist, conceptions of emptiness. My aim is to argue that, particularly in his later period, Heidegger had a sincere interest in Eastern thought, particularly in Daoism and Zen Buddhism, where he found some ideas that were close to his own way of thought – for example, emptiness, nothingness, and non-action. The question of influence – of Eastern thought on Heidegger's work – while interesting, is of secondary significance in comparison with the independent congruence of ideas. So, this essay isn't devoted exclusively to a comparative analysis of Heidegger's philosophy and Asian thought. Rather, the author is interested in Heidegger's interpretation of emptiness, which she found particularly original and insightful. The author shows that the emptiness found in Heidegger's thought can have different faces – to be for example empty of possibilities or the emptiness of a thing (vessel). The emptiness discussed in Heidegger's thought could arise as an opening or be the result of appropriation, as well as letting-be or releasement.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjama tuštumos problematika Martino Heideggerio kūryboje, ypač vėlyvojoje, pozityvi tuštuma, *non finito*, nutylėjimas, neišsakomumas, nevienareikšmiškumas. Atskleidžiami Heideggerio ir Tolimųjų Rytų filosofinių idėjų, ypač daoistinės tuštumos, sąlyčio taškai: parodoma, kad vėlyvuojų gyvenimo laikotarpiu Heideggerio dėmesys vis dažniau nukrypavo į Rytus, o Daoizmo, Chan, Dzen

RAKTAŽODŽIAI: Martinas Heideggeris, daoizmas, tuštuma, romumas, kalba.

KEY WORDS: Martin Heidegger, Daoism, emptiness, letting-be, language.

budizmo tekstuose jis aptiko nemažai patrauklių filosofinių idėjų, visų pirma – tuštumą, neužbaigtumą, Niekį, neveikimą. Tačiau šis tyrimas nėra skirtas vien tik komparatyvistinei Heideggerio ir daoistų filosofinių idėjų analizei, šis vokiečių filosofas pasirinktas todėl, kad jis originaliai ir iš esmės nagrinėjo tuštumos ir Niekio problematiką. Taigi į heideggerišką tuštumą šiame straipsnyje žvelgiama kaip į įdomią, savaime vertingą problematiką, o ne tik veidrodį, kuriame atsispindi daoistinės tuštumos šešėliai. Autorė parodo, kad tuštuma Heideggerio tekstuose aptinkama kaip galimybių tuštuma; esminė dailės (taurės) tuštuma; taip pat tuštuma, atsiverianti per įvykį, kuomet aplinka ištuštinama nuo nereikalingų daiktų. Tuštuma kaip struktūra, rezultatas Heideggerio filosofijoje gali atsiverti kaip prošvaistė, proskyra, atvirumas, o tuštumos aktyvumas perteikiamas tokiais terminais kaip romumas bei įvykis.

5. TUŠTUMOS PROBLEMATIKA JAPONO IR KLAUSINĖJANČIOJO DIALOGE

Heideggerio tekstuose vyrauja kinams ir japonams gerai pažįstama pripildytos, kūrybingos tuštumos samprata. Galbūt būtent dėl šių priežasčių vokiečių filosofo samprotavimai apie tuštumą ir Niekį patraukė japonų interpretatorių dėmesį. Heideggerio Niekis ir tuštuma sudomino Nishitani, kuris taip pat troško peržengti metafiziką ir ieškojo naujo mąstymo būdo, o tapatumą bandė užčiuopti būtent per tuštumą, kurią suvokė kaip radikalų metafizinio tapatumo paneigimą⁵⁹. Tiek Heideggeris, tiek Nishitani praeities, dabarties ir ateities vienybę siejo su tuštuma ir atvirumu bei grindė prielaidą, kad tuščias laikas eina negrižtamai, tačiau kiekvienos akimirkos atvirumas lemia, kad dabarties akimirkoje visuomet galima aptikti laiko pradžią ir pabaigą.

Japonai domėjosi Heideggerio tuštumos, kaip aukščiausio Buvimo įvardijimo, sąvoka. Esė *Iš Japonų ir Klausinėjančiojo pašnekėsio apie kalbą* (*Aus einem Gespräch von der Sprache* 1953–1954) kalbos ir tuštumos sąvokos dėstomos inscenuotu daugiaprasmiu pokalbiu tarp Heideggerio ir japono Tetzuko. Bičiuliai kalbasi apie komparatyvistinę Rytų-Va-

karų hermeneutiką ir judviejų bendrą pažįstamą, anksti mirusį japoną Siudzo Kuki, kuris 1921 m. lankė Husserlio ir Heideggerio seminarus. Tačiau netrukus diskusija pakrypsta į kalbos problematiką. Dialogo forma šiame esė Heideggeris bando „pasakyti tai, kas esminga Rytų menui ir poezijai“⁶⁰. Paminėtina, kad Heideggerio kūrybiniame palikime galime aptikti keletą tekstų, parašytų dialogo forma, kuriai atsirasti, anot G. Parkes, įtakos turėjo daoistai⁶¹. Tekste nagrinėjama tuštumos samprata ir grindžiama mintis, kad japonai sugeba geriau suprasti tuštumą – esatį, kuri yra „kažkas kita bet kokios čia-esaties ir čia-nesaties atžvilgiu“⁶². Čia grindžiama mintis, kad tuštuma japonams yra aukščiausias Buvimo įvardijimas, o tyła – pati kalbos esmė. Šiame tekste Heideggeris savajai Buvimo sampratai išreikšti pasitelkia japonų pripildytos, pozityvios ir kuriančios tuštumos sampratą. Tokia tuštuma turi daugiau analogų Tolimųjų Rytų mąstymo tradicijose. Tad dėsninga, kad ir šiame inscenuotame dialoge Heideggerio pašnekovas aptaria japonų tuštumos sampratą – terminą *ku*, kuriuo žymima „tuštuma, atvertis, dangus“⁶³. Remdama-

sis šia sąvoka pašnekovas „priminė Heideggeriui, jog jo buvimo samprata yra labai artima rytietišškai tuštumos sampratai“⁶⁴. Tokia japonų tuštumos sąvoka yra artima kinų tuštumos sąvokai – tiek budistinei *kong*, tiek daoistinei *xu* tuštumai. Tuštumą, kuri yra visa ko potenciali ir atvertis, Heideggeris išvelgia tradiciniame japonų *No* teatre⁶⁵. Mat japonų *No* teatre scena yra tuščia, neapkrauta jokiais de-

koracijomis, o aktorius gestais išivelia į intymų dialogą su šia tuštuma. Tiek vaidinimas tokioje scenoje, tiek tokio kūrinio stebėjimas reikalauja ypatingo susikaupimo. *No* teatro tuštuma yra pripildyta ir kurianti, todėl pakanka mažiausio aktoriaus gesto, kad žiūrovų vaizduotėje ši tuštuma atsivertų aukštais kalnais, giliais rūke paskendusiais slėniais ir tekančiais upeliais.

6. PRIPILDYTOS TUŠTUMOS ATSIVĖRIMAS TAURĖS TUŠTUMOJE

Pripildytą, kuriančią tuštumą Heideggeris aptinka kasdienybėje naudojame daikte, visų pirma taurėje. Šią temą jis mini jau esė *Meno kūrinio ištaka* bei *Pašnekosys ant kaimo keliukų*, tačiau išsamiai aptaria esė *Daiktas (Das Ding 1950)*. Šiame nedidelės apimties esė filosofas ieško atsakymo į klausimus „Kas yra daiktas savyje?“, „Kas yra daiktas kaip toks?“. Pratešdamas šiuos, dar Kanto iškeltus klausimus, Heideggeris žengia toliau – Kantui daiktas savyje ženklino tam tikrą diskurso ribą, kurios negali peržengti nei juslinis, nei racionalus pažinimas, o Heideggeriui diskursas tik prasideda nuo daikto savyje. Heideggeriui paslaptingas ir keliantis nuostabą atrodo ne tik daiktas savyje, o taip pat daiktas kaip daiktas, ypač jame atsiveriantis tuštuma. Daiktas, patraukęs Heideggerio dėmesį ir paraginęs parašyti esė *Daiktas*, yra taurė, tai reiškia – daiktas, kurio esmė yra talpumas, tuščia ertmė. Šiuo aspektu įdomiausia yra būtent taurės *tuštuma*, kuri dar aiškiau negu V. van Gogho drobėje pavaizduotų valstietiškų batų *senumas*, nurodo į šio daikto reikmeniškumą. Heideggeris atkreipia dėmesį į banalų faktą, kad no-

rėdamas pripildyti taurę, žmogus į tuščią ertmę pila skystį ir tokiu būdu ją užpildo. Kas taurėje *talpina* į ją įpilamą skystį? Galbūt taurės dugnas ir sienos? Pasak Heideggerio, anaipol ne jie, bet būtent taurės *tuštuma (die Leere)* talpina į ją įpiltą vyną ar vandenį. Taurėje esančios tuštumos esmė atsiveria jos siekyje kažką savyje talpinti. Taurės tuštuma talpina *priimdama* ir paversdama savo turiniu tai, kas į ją įpilama. Pastebėjęs, kad talpumą lemia ne taurės ar puodo dugnas ir sienos, bet jų tuštuma, Heideggeris padaro išvadą, kad puodžius suformuoja ne patį puodą, o jo tuštumą: „dėl jos, joje ir iš jos puodžius suteikia moliui tam tikrą pavidalą“⁶⁶.

Esė *Daiktas* išdėstytus svarstymus apie taurės tuštumą Heideggeris veikiausiai perėmė būtent iš daoistų, taip pat Chan, Dzen budistų, su kurių tektais jis tuomet jau buvo susipažinęs⁶⁷. Heideggerio prošvaistės bei daikto sąvokos itin primena vienuoliktą Laozi skyrų, kuri, kaip manoma, Heideggeris gerai žinojo⁶⁸. Šiame skyriuje Laozi teigia, kad „kiaurymėje yra vežimo vertė. (...) Įduboje yra indo vertė. (...) Ertmėje yra namo vertė. Tad buvimu pasinaudoja-

me, o nebuvime atrandame vertingumą“ (LZ, 11)⁶⁹. Heideggerio svarstymai apie indo tuštumą atspindi Laozi žodžius apie indo tuštumą. Heideggeris, kaip ir daoistai, indo tuštumą lygina su Niekium, tokiu būdu jis plėtoja daoistų idėją, kad tikroji daiktų esatis yra Niekis⁷⁰. Mat Heideggerio dėmesys taurės tuštumai ir tezė, kad toji tuštuma yra pripildyta, kurianti ir sudaranti daikto esmę, primena daoistų svarstymus apie ąsočio tuštumą. Daoizme tuščio indo metafora yra labai populiari ir netgi taikoma pačiam Dao įvardyti, kas geriausiai atsispindi ketvirtajame Laozi skyriuje išsakytoje tezėje, kad „Dao yra tarytum tuščias indas, tačiau galima semti iš jo ir niekada nėra tam pabaigos“ (LZ, 4)⁷¹. Naudingumą ir esmę tokių daiktų kaip indas arba ratas daoistai išvelgia būtent juose esančioje tuštumoje. Tiek Heideggeris, tiek Laozi pabrėžia, kad ąsočio, rato ar vežimo tuštuma yra esminis tų daiktų bruožas, be kurio jie apskritai negalėtų egzistuoti. Toks viduje tuščias daiktas yra tarytum žmogaus įvaizdis – jeigu žmogaus sieloje nebūtų tuštumos, esminio atvirumo ir neuž-

baigtumo, tuomet jis negalėtų egzistuoti kaip *Dasein*.

Neatsitiktinai 1964 m. gimtajame mieste sakytoje kalboje *Über Abraham a Santa Clara (Sugrįžimas prie Abrahamo Santa Claros)* Heideggeris žmogų yra pavadinęs „Niekium, kurio ilgis apie penkios pėdos“⁷². Tokį Heideggerio siekį apjungti tuštumą ir žemišką dydį ar ilgį, japonų filosofas Nishitani apibūdina kaip perimtą iš japonų Dzen budizmo ir Mahajanos budizme populiarios tuštumos ir formos tapatumo tezės⁷³. Šioje vietoje paminėtinas Dzen budistų koanas apie tuščio indo pripildymą: Dzen meistras Nan-in, vaišindamas arbata savo pašnekovą, universiteto profesorių, gėrimą į puoduką pylė taip ilgai, kad jis galiausiai pradėjo liėtis per kraštus. Nustebusiam svečiui savo elgesį paaiškino taip: „Tarytum tas indas esi pilnas iš ankstinių nuostatų ir prielaidų. Kaip galėčiau tave supažindinti su dzen mokymu, jeigu iš pradžių neištuštinsi savo indo“⁷⁴. Užpildytas indas yra kietas ir sustingęs. Tiek taurės, tiek žmogaus esmė yra principinė tuštuma, kurioje glūdi bet kokio turinio potencialas

7. ĮVYKIS, ATVERIANTIS PASAULIO HORIZONTO IR MEDKIRČIŲ TAKŲ TUŠTUMĄ

Pabandykime pažvelgti, kaip nuo taurės tuštumos Heideggeris pereina prie pasaulio horizonto tuštumos. Norint atlikti tokį judesį reikia atsiriboti nuo mokslinės tuštumos sampratos, skelbiančios, kad tuštuma yra oro užpildyta ertmė. Mokslinis diskursas, kuriame daiktas kaip daiktas tiesiog išnyksta, Heideggerio nedomina. Į taurę supiltą vyną, anot Heideggerio, įprasmina galimybė jį

išpilti ir tokiu būdu vėl ištuštinti indą. Norėdami išpilti taurės turinį – jį išgerti, arba išlieti aukai dievams – turime *pakelti* taurę. Tokiame taurės pakėlimo judesyje, kuriuo siekiama ištuštinti joje glūdintį turinį, Heideggeris išvelgia taurės esmę, jos tauriškumą. Būtent taurės pakėlimo judesyje Heideggeriui atsiveria daiktų intencionalumas: „pakeliamoje taurėje *sykiu* yra dangus ir žemė, dievai

ir mirtingieji⁷⁵. Tokiu būdu Heideggeris pratęsia intencijų grandinę, o taurės tuštumą tarytum susieja su visu pasauliu ir daiktų miriadais. Mat kai pakeliama taurė, joje esantis vynas ar vanduo išsivelia į santykį ne tik su taurę laikančiu žmogumi, bet ir su visu supančiu pasauliu: „taurėje pakeliamame vandenyje yra šaltinis. Šaltinyje yra ola, o joje tamsioji žemės gelmė, lietus ir dangaus rasa. Šaltinio vandenyje įvyksta dangaus ir žemės sutuoktuvės.“⁷⁶ Vanduo, kuris užpildo taurę ir netrukus vėl palieka ją tuščią, Heideggeriui nurodo į kalnuose tekantį šaltinį, vynas – į saulės glamonėjamus vynuogynus, o pastarieji – į kitus horizontus, pratęsiamus prie paskutiniojo horizonto – dangaus ir žemės sintezės.

Toks horizonto horizontas, anot Heideggerio, yra iš esmės tuščias – jame nėra jokių daiktų, savybių, buvinių. Šia prasme – Buvimo horizonte atsiveriantis buvinių *galimybių* horizontas yra Niekis. Toks horizontas įkūnija priimančią tuštumą. Esė *Menas ir erdvė* (*Die Kunst und der Raum* 1969) Heideggeris kartoja mintį, kad paskutinysis horizontas yra visiška tuštuma, kuri viską į save absorbuoja, o pati negali būti suvesta į ką nors kitą⁷⁷. Tokią priimančią tuštumą įkūnijantis paskutinysis horizontas yra begalinė tuščia erdvė. Paminėtina, kad šiuo atveju erdvės tuštumą Heideggeris suvokia kaip pozityvią ir kuriančią, o ne kaip paprastą Niekį ar nebuvimą⁷⁸.

Išsamiai interpretuodamas Hölderlino esė *Prisiminimas* (*Andenken* 1943) Heideggeris įvykio pėdsakus aptinka žodžiuose „Kuomet virš lėtų takelių, prisunkęs auksinių svajonių, liūliuodamas plaukia oras“⁷⁹. Hölderlino eilėraštyje kalbama apie „takelius“, kurie yra tary-

tum Heideggerio *Holzwege*. Heideggeris pabrėžia, kad tokie takeliai nėra tiesiog tuščia vieta, vakuumas: „Juos apdovanoja ir apgaubia viršuje plaukiantis liūliuojantis oras“, kuri „persunkia auksinės svajonės“. Toks oras yra tarytum nuoroda į pripildytą, kuriančią tuštumą, užimančią esminę vietą tiek Heideggerio, tiek daoistų tekstuose. Oras, kuri pripildo ir persunkia auksinės svajonės, yra tuščias ir lieka potencijos būsenoje. Kita vertus, tokio oro tuštuma, anot Heideggerio, gali būti dar labiau išryškinta – tai padaryti padeda *Nord-est* vėjas (paminėtina, kad Švabijoje vėjas vadinamas oru), kuris „praskaidrina dangų iki blizgesio, praveria saulei (*dangiškajai ugniai*) laisvą ir vėsų takelį“. Heideggeris teigia, kad praskaidrindamas dangų, visus daiktus paversdamas permatomais *Nord-est* vėjas atlieka įvykio judesį – pravaldo, ištuština aplinką. Prisiminkime, kad įvykį (*Ereignis*) Heideggeris prilygina nusavinimui (*Enteignis*), kuris yra tarytum susinaikinimas, pasislėpimas ir yra pavaldus judesiui⁸⁰.

Toks aplinkos ištuštinimas įvyksta nuolat, dažnai mums to netgi nepastebint. Tarkime, nusileidžiant saulei, jūros pakrantėje nutyla šurmulys, poilsiautojai pasitraukia ir paplūdimys vis labiau tuštėja. Tie, kurie pasiliko nakvoti plažėje, netikėtai pastebi tolumoje plaukiantį laivelį, žavingai apšviestą paskutinių besileidžiančios saulės spinduliu, išvysta virš jūros skraidančias ir plažėje vaikščiojančias žuvėdras. Galbūt prieš porą valandų žuvėdros irgi čia buvo? Galbūt jūros horizonte laiveliai plaukiojo visą dieną? Tačiau jų nepastebėjome. Galbūt todėl, kad juos užgožė aplink triukšmaujantys poilsiautojai ir bangas kertantys

vandens motociklai... Kai paplūdimys ištuštėjo, tolumoje regimų daiktų niekas nebeužstoja. Todėl žvilgsnis pastebi ties horizonto linija praplaukiančius laivelius ir aukštai danguje skraidančius paukščius. Pašalinių triukšmų nepertraukiamas į krantą besidaužančių bangų garsas, kuris dieną teatrodė raminantis triukšmas, dabar taip pat atrodo prasmingesnis ir iškalbingesnis – tarytum prabyla tikrąja savo kalba ir pasakoja pasaulio paslaptis. Tyli tuštuma kaip įvykis (*Ereignis*), kuriam daiktai pasirodo savo būties galimybėse ir Nieke nutildo šnekalus (*Gerede*) bei kviečia žmogų būti autentiškam.

Siekdamas atskleisti tokį atsivėrimą, Heideggeris terminu atvirumas (*Klärung*) metaforiškai nubrėžia plotmę, kuri atsiveria iškirtus mišką ir tokiu būdu parengus tuščią erdvę, kurią galima užpildyti. Šis erdvės atvirumas leidžia matyti dalykus iš toli. *Klärung*, pasak Heideggerio, tai tarytum žengimas iš tamsios miško tankumos į saulės apšviestą erdvę: miško tankumas turi pasitraukti, kad galėtų prasiskverbti šviesa, o debesys turi išsisklaidyti, kad paplūdimį užlietu sau-

lė. Miško tamsa ir *Klärung* šviesa atstovauja dviem tiesos aspektams. Tokia binarinė samprata yra artima daoistams, ir kai kurie tyrinėtojai netgi grindžia mintį, kad Heideggerio *Klärung* buvo perimta iš kinų nesaties (*wu*) sąvokos⁸¹. Galbūt šiuo atveju susiduriame su įtaka, o galbūt su savaiminiu panašumu, tačiau tiek Heideggerio, tiek daoistų tekstuose kalbama apie erdvę, kurią atveria medžių iškirtimas – tokia erdvė suteikia galimybę augti naujiems medžiams.

Tuštuma, pasak Heideggerio, yra daiktuose esančio buvimo neigimas, atveriantis tikrąsias fenomenų savybes. Tačiau tuštuma nėra atskirta nuo fenomenų – ji nėra koks nors pamatas, substancija ar esmė, esanti anapus daiktų, todėl, kaip jau minėjome, negali būti svarstoma ontologinio *difference*'o terminu. Tai gi Niekis Heideggeriui yra tuščia erdvė, kuri leidžia daiktams buvoti, atvirumas, leidžiantis daiktams save parodyti. Vėlyvasis Heideggeris Niekį suvokia ne kaip tuščią plyšį, bet, veikiau, kaip audinį, siejantį daiktus. Tai reiškia, kad būtent nutylėjimas ir Niekis leidžia pasauliui ir daiktams prabilti buvimo kalba.

8. TUŠTUMA DAILĖS KŪRINIO AKIVAIZDOJE

Į dailės kūrinį Heideggeris žvelgia kiek kitaip nei daugelis Vakarų filosofų, kurie kūrinio problematiką buvo linkę redukuoti į estetinio patyrimo problematiką. Vėlyvajame veikale *Holzwege* jis skverbiasi prie meno kūrinio ištakų ir grindžia prielaidą, kad ne tik menininkas yra meno kūrinio šaltinis, bet pats meno kūrinys yra menininko šaltinis⁸². Norint suprasti meno kūrinį, sutelkti dė-

mesį reikia ne į kūrybinį aktą, bet, anot Heideggerio, į Buvimą, kuris dailininkui atsiveria kūrybinio įkvėpimo akimirka. Todėl Heideggeris nesidomi kontempliatyvios sąmonės nuostata, bet per dailės kūrinį bando užčiuopti Buvimo bylojimą. Meno kūrinys nukreipia žmogų į atverties prošvaistę, kurioje atsiveria prasmė ir tiesa. Tai gi būtent meno kūrinio ištakose Heideggeris linkęs ieškoti „nepa-

slėpties“, kuri padeda atverti *meno kūrinyje* glūdinčius Niekį ir tuštumą. Buvodamas kaip nepaslėptis, meno kūrinys atveria prošvaitę (*lichtung*) – buvinijos viduje esančią atvirą vietą, kuri yra gryna tuštuma, o sykiu yra labiau būnanti negu bet koks buvinys. Tokią prošvaitę jis suvokia kaip „atvirą vidurį“, kuriame atsiveria tuštuma ir Niekis: „Šis atviras vidurys nėra apgaubtas buviniu; priešingai, švytintis buvinys pats supa visą buviniją kaip Niekis, kurio mes beveik nepažįstame.“⁸³

Įvade į metafiziką, tarytum sugrįždamas prie Leibnizo ir Schellingo *Grundfrage* problematikos, Heideggeris kelia klausimą „kodėl apskritai yra buviniai, o ne priešingai – niekis?“⁸⁴. Šį klausimą, Sartre'o pastebėjimu, verčia kelti siaubas, atveriantis nuolatinį niekėjimą⁸⁵. Derrida teigia, kad, pradėdamas tekstą nuo taip keliamo klausimo, Heideggeris rizikuoja įstrigti *ad infinitum* rate, kuriame iki begalybės bus pereinama nuo vieno klausimo iki kito – kodėl?, kodėl?⁸⁶. Vis dėlto filosofui pavyksta to išvengti, nes daikto buvimą jis priima kaip savaime suprantamą ir akivaizdų. Nusistebėjimas tuo, kad yra kažkas, o ne niekas, Heideggeriui su nauja jėga atgimsta *meno kūrinio* akivaizdoje: „kodėl šis kūrinys yra užuot nebuvoęs?“ – klausia jis skverbdamasis prie *meno kūrinio* ištakų. Kodėl *meno kūrinio* akivaizdoje atgimsta klausimas apie Niekį? „Buvimas kaip esmės buvimas *meno kūrinyje* kyla ir įgauna formas iš savo „Niekio“. Buvimas *meno kūrinyje* išikūnija kaip tiesa. Mąstymas ir poezija ar bet koks kitas *meno kūrinys*, iš esmės priklauso kalbos stichijai – tai būties Sakmė, iščios, kuriose gimsta tiesa. Bandydamas išsiaiškinti, kokia yra

meno kūrinio esmės kilmė, Heideggeris pastebi, kad kuo esmingiau kūrinys save atveria, tuo akivaizdesnis tampa jo unikalumas, tuo labiau stebina tai, kad šis kūrinys veikiau yra užuot nebuvoęs. Kuo *meno kūrinys* yra mažiau žinomas ir pripažintas, tuo labiau stebina jo buvimas. Veikale *Meno kūrinio ištaka* Heideggeris bando priartėti prie buvimo esmės, todėl šiame tekste galima aptikti pėdsakus įvairių tų Niekio ir tuštumos pavidalų, kurie jo filosofijoje atveria buvimo esmę arba į ją nurodo. Paminėtina ir tai, kad būtent *Meno kūrinio ištakoje* išryškėja panašumai su daoistų mintimis. Veikiausiai būtent šiame Heideggerio veikale aiškiausiai iš visų viduriniuoju kūrybos laikotarpiu sukurtų tekstų atsiskleidžia kinų mąstymo tradicijų įtaka⁸⁷. Prie daoistų Heideggerį labiausiai priartina šiame veikale nagrinėjama prošvaitės (*Lichtung*) sąvoka.

Prie vaizduojamosios dailės *kūrinio* ištakų, kaip ir prie Hölderlino poezijos, Heideggeris skverbiasi per *žodį*, kuris jam buvo svarbesnis už vaizdą. *Bylodamas* – per žodžius – *meno kūrinys* atveria tiesą, atskleidžia savo atvirumą, tuštumą. Tad dėsninga, kad esė *Meno kūrinio ištaka* regimumo problematikai taip pat skiriama mažai dėmesio. Net analizuodamas van Gogho paveikslus, Heideggeris nekalba apie tai, ką *kūrinys* jam *parodo*. Paveikslas Heideggeriui veikiau *prabyla* – kreipiasi į jį žodžiais. Žodžiai jam yra svarbesni negu daiktai ir regimas pasaulis. Kritikuodamas tokią Heideggerio nuostatą, A. Šliogeris ragina daugiau dėmesio skirti regai ir daiktams: „Ne kalba, o daiktai ir daiktiškai artikuliuota vietovė yra mirtingojo būties namai. Ir ne klausia, o būtent žiūra,

atverianti tiesiogiai regimus, artimus ir pažįstamus daiktus, yra tikriausias saistas, mirtingąjį surišantis su būtimi.“⁸⁸

Veikale *Menas ir erdvė* Heideggeris gilinaisi į tuščią meno kūrinio ištaką – prie tuštumos problematikos čia priveda ne buvimas-myriop, o būtent erdvė. Sutelkdamas dėmesį į skulptūrą Heideggeris ją nagrinėja kaip įkūnijimo (*Verkörperung*) ir erdvės meną, išskiria tris skulptūros erdviškumo plotmes: suformuotą, negatyvią ir supančią. Meno kūrinys erdvėje susiduria su tuštuma (*Leeren*), kuri, anot tyrinėtojų, yra tarytum surinkimas (*Lesen*) į fenomenalios raiškos formas⁸⁹. Skulptūra yra įkūnyta, todėl aplink juos tęsiasi tuštuma, kuri yra erdvės įsteigimas.

Heideggeris žavėjosi tokių dailininkų, kaip van Goghas, P. Cezanne'as⁹⁰ P. Klee tapyba. Pakalbėkime ne apie garsumą ir jau kiek nuvalkiotą van Gogho *Batų* pavyzdį, o apie mažai žinomą filosofo žvilgsnį į P. Klee kūrybą. Šio dailininko įtaka Heideggeriui buvo tokia didelė, kad filosofas netgi prisipažino jaučiąs poreikį parašyti antrą veikalo *Prie meno kūrinio ištakos*⁹¹ dalį. Jis niekuomet neparašė planuoto esė apie Paulį Klee, tačiau žavėjosi šio dailininko tapyba, Basyje lankėsi Ernsto Beyelerio namuose,

kurie vėliau, dėl išpūdingos Klee veikalų kolekcijos, buvo pavadinti *Klee namais*, o savo santyki su šio dailininko kūryba Heideggeris aptarė diskusijoje su bičiuliu, meno teoretiku H. W. Petzetu⁹². Heideggerį ypač sužavėjo nedidelis guašo paveikslas pavadinimu *Ein Tor (Vartai)*: dailininko mirties metais nutapytas paveikslas žadino mąstymus apie tylą bei mirtį. Klee kūryboje Heideggerį ypač domino susirūpinimas technologijos pasauliu, griaunančiu sąmonės ir pasaulio tuštumą, stebino, kaip tokiais lyriškais tonais tapantis dailininkas gali nukreipti mus į technologijos amžiaus problemas. Laiške Ingeborg Bottger (1968, vasario 25 d.), filosofas nuogaustauja, kad technologijos pavergtoje, pragmatiškoje Vakarų visuomenėje dvasinės tradicijos nuvertinamos ir atmetamos kaip beprasmiškos ir nenaudingos: „Anapus technologinio pasaulio glūdi paslaptis. Pasaulis yra daugiau negu žmonių kūrinys. Niekas nežino, koku būdu ir apskritai ar kada nors žmonės patirs tuštumą, kaip tuščią sakralumą“⁹³. Abstrakčioje Klee dailėje Heideggeris regi išorinio pasaulio įvykį (*Ereignis*), nes šio dailininko paveiksluose nutapyti laiveliai, žuvys (ir kiti tipiški ikonografiniai elementai) tarytum susideda iš abstrakčių linijų⁹⁴.

IŠVADOS

Heideggerio filosofijoje, ypač vėlyvojoje, aptinkame įvairius tuštumos raiškos būdus. Tuštumos plotmės geriausiai atsiskleidžia meno kūrinio akivaizdoje. Skverbdamasis prie meno kūrinio ištakų, filosofas aptinka tiesos bylojimą ir po juo slypinčią tuštumą. Jis labiausiai vertina poeziją, nes būtent šiame mene išvelgia

autentiškiausią tiesos bylojimą. Heideggeris ragina suprasti Niekį metaforiškai, poetiškai, tačiau, kad ir kokiais pavidalais išskylantis, Heideggerio Niekis, kaip ir Sartre'o *néant*, yra realus ir tikras. Pripildyta, kuriančioji tuštuma Heideggeriui atsiveria per atvirumą (*Klärung*) ir įvykį (*Ereignis*): norint pamatyti koki

nors daiktą reikia ištuštinti aplinką nuo nereikalingų daiktų. Toks aplinkos ištuštėjimas vadinamas įvykiu, tuštuma.

Vėlyvojoje Heideggerio poetikoje, Niekis, tuštuma ir neužbaigtumas užima svarbią vietą ir įgauna panašumų su daoistine tuštuma. Heideggeris susidūrė su Tolimųjų Rytų filosofinėmis idėjomis, domėjosi daoizmu, kuriame aptiko sau artimų idėjų, ypač artimą Niekio ir tuštumos sampratą. Atsakymą į klausimą, kodėl jis taip retai nurodo į daoizmo šaltinius ir taip atsainiai vertina savo žinias šioje srityje, galbūt galėtų pateikti Gadameris. Mat į tokį klausimą jis atsakė: „Supraskite, kad mokslininkas, priklausantis Heideggerio kartai, labai nenoriai kažką pasakys apie filosofinę mokyklą, jeigu jis nesugeba jos tekstų skaityti originalo kalba.“⁹⁵ Greta galimo kuklumo derėtų nepamiršti ir to, kad Heideggeris pabrėždavo Tolimųjų Rytų mąstymo tradicijų svetimumą XX a. europiečiui ir siūlė į jas žvelgti atsargiai. Kuklumo ar kitų motyvų vedamas, Heideggeris beveik nenaudojo daoistinio

žargonu ir neminėjo daoistų pavardžių, jo paties idėjos leidžia numanyti, kad daoizmo mąstymo tradicija jam nebuvo svetima. Tarp Heideggerio ir daoistų, Chan, Dzen budistų, galime išvelgti idomių sąlyčio taškų: kelyje į romumą (*Gelassenheit*) ragina žmogų nurimti, išvalyti savo protą ir mąstyti tai, kas nepamąstoma; teigia, kad ne-mąstymas vyksta tuomet, kai tiek mąstymas, tiek ne-mąstymas aktualizuojami; savastį aiškina ne kaip daiktą ar apibrėžtą būvį, bet veikia kaip atvirumą, Niekį, kuriame vyksta nenutrūkstama fenomenų sąveika; kritikuoja dualistinę savasties sampratą, siekia įveikti mąstančio ego ir pasaulio atskyrimą; grindžia prielaidą, kad žmogus yra išivėlęs į pasaulį, o visi veiksmai ir akimirkos yra susiję, atviri ir neužbaigti; estetinį patyrimą ontologizuoja ir tapatina su iki-ontologiniu patyrimu. Heideggerio Buvimo ir buvinių tapatumo tezė artima Rytų mąstymo tradicijose, ypač Mahajanos budizmo grindžiamai tuštumos ir formos tapatumo idėjai.

Literatūra ir nuorodos

- ⁵⁹ Keiji Nishitani. *Religion and Nothingness*. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1983, p. 168–217.
- ⁶⁰ Martynas Heideggeris. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1992, p. 366.
- ⁶¹ Graham Parkes. *Thoughts on the Way: Being and Time via Lao-Chuang // Heidegger and Asian Thought*, ed. G. Parkes. – Honolulu: University of Hawaii Press, 1990, p. 108.
- ⁶² Martynas Heideggeris. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1992, p. 378.
- ⁶³ Ten pat, p. 374.
- ⁶⁴ Wei Zhang. *Heidegger, Rorty, and the Eastern Thinkers: A Hermeneutics of Cross-Cultural Understanding*. – New York: SUNY Press, 2006, p. 60.

- ⁵⁵ Martynas Heideggeris. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1992, p. 377.
- ⁶⁶ Мартин Хайдеггер. *Время и бытие (Статьи и выступления)*. – Москва: Республика, 1993, с. 318.
- ⁶⁷ Prielaidą, kad Heideggerio esė *Daiktas* ir ypač jame pasitelktam tuštumos raiškos būdai įtaką padarė *Laozi*, grindžia G. Parkes: Žr. Graham Parkes. *Heidegger and Asian Thought*. – Honolulu: University of Hawaii Press, 1990, p. 121; Žr. Lao-Zhuang and Heidegger on Nature and Technology // *Journal of Chinese Philosophy*, 30:1, 2003, p. 32; Hans-Georg Moeller. *Daoism Explained. From the Dream of the Butterfly to the Fishnet Allegory*. – Chicago, Illinois: Open Court, 2004,

- p. 23. Tokie tyrinėtojai kaip N. R. Glass (1995, p. 21–22) ir G. Wohlfart šį Heideggerio tekstą sieja konkrečiai su vienuoliktajame Laozi skyriuje esančiais žodžiais apie rato bei ašočio tuštumą (LZ, 11). Žr. Robert Newman Glass. *Working Emptiness. Toward a Third Reading of Emptiness in Buddhism and Postmodern Thought*. – Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1995.
- 68 Plačiau žr. Guenter Wohlfart. Heidegger and Laozi: *Wu* (Nothing)—on chapter 11 of the *Daodejing* // *Journal of Chinese Philosophy*, 30:1, 2003, p. 49–52.
- 69 Laozi. – Vilnius: Vaga, p. 27.
- 70 Plg. Chan Wing-Cheuk. Phenomenology of Technology: East and West // *Journal of Chinese Philosophy*, 30:1, 2003, p. 6
- 71 Laozi. – Vilnius: Vaga, p. 13
- 72 Cit. pagal Keiji Nishitani. Reflections on Two Addresses by Martin Heidegger // *Heidegger and Asian Thought*, ed. G. Parkes. – Honolulu: University of Hawaii Press, 1990, p. 150.
- 73 Ten pat, p. 150–152.
- 74 *Zen Flesh, Zen Bones: A Collection of Zen and Pre-Zen Writings*. Eds. Paul Reys, Senzaki Nyogen. – Boston, Tokyo: Routland-Vermont, 1998, p. 19.
- 75 Мартин Хайдеггер. *Время и бытие (Статьи и выступления)*. – Москва: Республика, 1993, с. 321.
- 76 Ten pat, p. 320.
- 77 Ten pat, p. 313.
- 78 Ten pat, p. 315.
- 79 Martin Heidegger. *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*. – Frankfurt: Vittorio Klostermann, 1951, p. 76.
- 80 Martin Heidegger. *On Time and Being*. – Chicago, London: University of Chicago Press, p. 41–43.
- 81 Plg. Reinhard May. *Heidegger's Hidden Source: East Asian Influences on His Work*. – London, New York: Rutledge, 1996, p. 32–33.
- 82 Martin Heidegger. *Holzwege*. – Frankfurt: Vittorio Klostermann, 1963, p. 7.
- 83 Martin Heidegger. *Meno kūrinio ištaka*. – Vilnius: Aidai, 2003, p. 54.
- 84 Martinas Heideggeris. Metafizikos įvadas // *Žmogus ir žodis*, vertė T. Sodeika, Nr. 4, 2004, p. 45.
- 85 Jean-Paul Sartre. *L'Être et le néant. Essai d'ontologie phénoménologique*. – Paris: Gallimard, 1943, p. 52–53.
- 86 Jacques Derrida. *Of Spirit: Heidegger and the Question*. – Chicago: University of Chicago Press, p. 43.
- 87 Plg. Graham Parkes. Heidegger and Japanese Thought: How Much Did He Know and When did He know It? // *Martin Heidegger; Critical Assessment*, Chr. Macann, ed. – London, New York: Routledge, 1992, p. 393.
- 88 Arvydas Šliogeris. Martynas Heideggeris: Kaukė ir Būtis // *Rinkiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1992, p. 22–23.
- 89 Veronique M. Foti. Heidegger and „The Way of Art“: the Empty Origin and Contemporary Abstraction // *Continental Philosophy Review*, Nr. 31, 1998, p. 347.
- 90 Apie P. Cézanne'ą Heideggeris rašė esė *Cézanne* (1971) / vertimą į anglų k. žr. *Philosophy Today* 20 (1976); vokiškas leidimas: M. Heidegger. *Cézanne, Aus der Erfahrung des Denkens*, 1910–1976 (ed. Hermann Heidegger), *Gesamtausgabe*, vol. 13, Frankfurt: Klostermann, 2002.
- 91 Heinrich Wiegand Petzet. *Encounters and Dialogues with Martin Heidegger, 1929–1976*. – Chicago, London: University of Chicago Press, 1993, p. 150.
- 92 Ten pat, p. 146–147.
- 93 Heinrich Wiegand Petzet. *Encounters and Dialogues with Martin Heidegger, 1929–1976*. – Chicago, London: University of Chicago Press, 1993, p. 61.
- 94 Plačiau žr. Julian Young. *Heidegger's Philosophy of Art*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 158–164.
- 95 *Heidegger and Asian Thought*. Ed. Graham Parkes. – Honolulu: University of Hawaii Press, 1990, p. 7.